

‘GOD HEEFT NIEMAND OOIT GEZIEN.’ (Joh. 1,18)

Vanochtend wil ik een poging wagen om de proloog van het Johannes-evangelie te benaderen vanuit de bekende vierslag van de monastieke leeswijze: lectio, meditatio, oratio en contemplatio. ¹

Lectio:

We reciteren Johannes 1: 1 - 18

Meditatio:

De *IK BEN* - woorden uit het Johannes-evangelie verheffen zich als bergtoppen, als enorme rotsmassieven boven het gewone leven in de vallei. Ze zijn benéden geleefd en waargemaakt en dáárom beheersen ze nu als kosmische uitroepetekens ons leven. Wegwijzers zijn het, die ons één bepaalde kant op willen hebben, naar recht en vrede, naar God zelf. Majestueus schitteren de bergtoppen in de zon. Er is léven en licht (Joh. 1, 4 en 5), hoogte en diepte te ontdekken in het alledaagse en platvloerse. Als de zon achter de bergen verschijnt vertonen de bergpieken hun rauwe en harde kanten, mensenlevens hebben hun opgang en neergang, hun neergang en opgang. De sneeuw in de winter onttrekt gedurende bepaalde periodes de kale rauwheid aan het gezicht. Niet altijd kunnen we oog in oog staan met leed en verdriet, met onrecht en kwaad. Hoog en laag, dalen en bergen, nacht en dag; alles lijkt te bestaan om IK BEN te laten gloriëren.
(Fiesch, Zwitserland, mei 2003)

Oratio:

Hiervoor veel ‘wit’ in je tekst of op je scherm laten. Zoals Rob Crouwel mij eens vertelde over een ontmoeting van hem met Miskotte. Rob vroeg Miskotte naar de ‘techniek’ van een homilie maken. ‘Veel wit, vooral veel wit in de tekst laten’, antwoordde hij hem. Zou hij daarmee ook ruimte voor gebed (oratio) bedoelen?

Ruminatio (herkauwen, hoort hier de studieuze kant bij?). Enkele karaktertrekken van het Johannes-evangelie:

- Alles concentreert zich op het *hier en nu*. Jezus is niet alleen Degene die komen zal, zoals bij de synoptici, maar Degene die nú is, die nú leven geeft en die nú vandaag ons leven vult en vol maakt. ²
- Jezus ondergáát zijn leven en zijn lijden niet, maar heeft er zelf de regie over. Hij bepaalt wat de mensen om hem heen doen of laten. Die regie heeft hij bij de Vader vandaan, met God weet Jezus zich één. Vanuit die volmacht ‘opereert’ hij.
- Er heerst in dit evangelie een fel dispuut met de Judeeërs (joudaioi), zij die de religieuze macht in handen hebben, ‘zij van de tempel’, zij die de thora naar de letter uitleggen en de bevrijdende woorden inkapselen in (leer)regels.
- Bij zowel de Joudaioi als bij de eigen leerlingen is er een permanent onbegrip over wie Jezus nu eigenlijk is. Wie ben je (nou eigenlijk)? is een steevaste vraag.

¹ Deze maand verschijnt van mijn hand, *Beelden van de Eeuwige. Over de Ik-ben woorden van het Johannes-evangelie*, (uitgave NCRV) Hilversum 2003

² De huidige stand van zaken in Jezus-onderzoek en christologie in: P. Chatelion Counet (red.), *De werkelijke Jezus. Jezus: Griek, Jood, Mens, God*, Zoetermeer 2003.

- De Hebreeuwse bijbel (O.T.) is de verstaans-horizon van Johannes (of beter, de Johannes-gemeente omstreeks 90 ergens in Klein-Azië). Niet naar de letter in letterlijke citaten, maar geheel in de geest van Tenach, de grote figuren Jacob, Mozes en Abraham bepalen het raamwerk van zijn evangelie.
- De intimiteit tussen de Vader en de Zoon, zo hecht en zo vanzelfsprekend voor Johannes, wordt Jezus noodlottig. De aanklacht tegen hem is dat hij de regels (mitswot) van het volk niet respecteert (hij geneest op sabbat, hfst 5). Nog erger is het, vind men, namelijk dat hij 'God zijn eigen Vader noemde en Zich dus met God gelijkstelde.' (5,18). Ze willen hem stenigen, niet om een goed werk, 'maar om Godslastering en omdat Gij, een mens, Uzelf God maakt.' (10,33).
- De IK-BEN woorden zijn de grote ijkpunten (rotsmassieven) in het evangelie. Zij bepalen de opbouw en de structuur, teken-verhalen leggen steeds de IK-BEN woorden uit. Mag je het aandurven om Christus het tweede deel van de Godsnaam te noemen? In ieder geval, IK-BEN is innerlijk verbonden met 'IK BEN die IK BEN (JHWH).'

Opdat wij in het hier en nu, in dit dagdaagse en dikwijls grauwe leven, op onze beurt (opnieuw) door Hem gebracht worden tot in de boezem van God. Deze 'rol' laat de Johannes-gemeente Jezus 'spelen'. Het drama mens uitgebeeld in die Ene, die Ene die jij ook bent, ten diepste gekend en bemind. De wereld (kosmos) en ik/wij op onze kop gezet. 'Jullie zijn van beneden, Ik ben van boven; jullie zijn van deze wereld, Ik ben niet van deze wereld.' (Joh. 8,23) Worden jullie hier beneden ook van boven, daal van de bergtoppen af naar het vlakke land waar het leven gebeurt in lof- en treurzang, dán wordt deze wereld aangedaan door heil en recht, door 'genade en waarheid' (hé charis kai hé alètheia - chèsèd we èmèt, Joh. 1, 17). 'Trouw, èmèt, is wat je bent, chèsèd, trouwbetoon' wat je daarvan laat zien in je daden.' (exegese Jaap Boersma d.d. 24/11/03). Er gonst een diaconale spiritualiteit op elke bladzijde van het Johannes-evangelie.

(ik heb, hier aangekomen opnieuw veel 'wit' in mijn tekst nodig)

Dit geheim is groot, te groot voor de theorie (het doorschouwen) van de Grieken en de theologie (het willen kénnen van God) van de Joudaioi. Nee, een gedicht moest de opmaat worden, om al deze 'heerlijkheid' (1,14) uit te zingen in een lied. Daarom deze proloog, als een liturgische samenvatting van het hele evangelie. Wie het hardop gaat lezen komt vanzelf in de cadans van dit lied. Je leest jezelf in in de woorden en de zinnen, meegenomen word je naar de weergaloze hoogten van het bergmassief. Het uitzicht is fantastisch. Je krijgt zicht op Degene die is, die was en die komen zal (Apocalyps 1,4: 1,8 en 4,8 'Heilig, heilig, heilig is de Heer God, de Almachtige, die was en die is en die komt.'

De structuur van de proloog: (Ype Bekker, Concordantie en compositie in Johannes 1: 1-18. In: N.T. Bakker e.a., Debharim. Opstellen aangeboden aan Frans Breukelman ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, Kampen 1986, 87)

Contemplatio:

Misschien noodzakelijk voor we aan de homilie beginnen (te schrijven). Om te voorkomen dat we theorie of theologie gaan produceren. Misschien is dit de christenmens nog meer eigen dan de jood of de griek (zie boven). Om over na te denken: Luther verving het woord contemplatio door het woord *tentatio* (aanvechting). Het werd bij hem: lectio, meditatio, oratio en tentatio. Calvijn volgt hem hierin. (K.Bras, *Talen naar stilte*, Baarn 2002, 59).

Culminatie:

Twee teksten, vol geheimvolle gedachten blijven na herhaalde lezing bij mij haken, vers 14, 'het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond', en vers 18, de finale van de proloog: 'God heeft niemand ooit gezien.' Het hele evangelie wordt hierin samengevat lijkt het. Na de lectio van al die verhalen kom je toch ook weer terug bij deze twee verzen. Intuïtief weet/ervaar ik dat mijn eigen gelovige existentie en het bestaansrecht van de geloofsgemeenschap staat óf valt met het verstaan en de toeëigening van deze verzen. Ze zijn de culminatie, van culmen is 'hoogste punt, top, kruin'. Mijn woordenboek geeft 'culmen Alpinum' als voorbeeld van de culminatie. Alweer die bergtop zoals tijdens meditatio in Zwitserland. Zullen we deze hoogten ooit bereiken, zijn we daar als mensen uit het dal voldoende voor toegerust. Nog steeds loop ik mijn kop kapot op het graniet van deze teksten. Wijze mensen leiden ons verder.

"Maar, over taal gesproken, het was Hebreeuws van huis uit waar de evangelist mee dacht. En in het Hebreeuws heeft hij gezegd: Elohim, niemand zag hem ooit! Elohim, het woord, het gezegde, de titel waarmee het geheim aller geheimen werd aangeduid. Een ambtstitel als het ware. Maar geen eigennaam. Een onbepaaldheid, waaruit als een persoonsvorm JHWH te voorschijn trad. Als 'god' (of godheid) 'nabij komt, héét hij. En hij heet zoals hij zelf zich noemt. Een ik-vorm, een allereerste persoon. Eén die was en is en komt. Eén die komen zal. Uit de onbepaaldheid komt de persoonsvorm naar buiten, naar ons toe. Dat hebben de leraars van Israël gehoord in het tetragrammaton, JHWH. Men zou kunnen zeggen: JHWH heeft de godheid uit de onbepaaldheid naar buiten, dat is: naar ons toegebracht.

En daarmee verval je als vanzelf in de termen waarmee de evangelist zijn proloog besluit. Want als er staat 'verklaard', dan staat er eigenlijk allereerst en letterlijk 'naar buiten gebracht'. En als wij lezen dat de zoon die exegese heeft gegeven (exegesato luidt het Grieks) dan berust dat op een latere lezing. Betrouwbaarder handschriften hebben niet de 'eniggeboren zoon', maar een 'enig-geboren god'! Een verrassende zegswijze: unieke god, eniggeboren god' de enige god die geboren is. Alsof daarmee bedoeld zou zijn: van 'god' weten we niets, in zichzelf besloten blijft die onkenbaar, is almaar eeuwig bezig godheid te wezen - maar een God-naar-ons-toe heeft naar buiten gebracht wat en wie elohim eigenlijk is.

Daarmee wordt de Gezalfde gelijkgesteld aan JHWH! De heilige naam, in het brandende bos verschenen aan Mozes, verscheen in het vlees." W. Barnard, *De mare van God-bewaar-me. Over de eerste drie hoofdstukken van het vierde evangelie*, Zoetermeer, Kapellen 2002, 20/21

Of rabbijn Izak Vorst die in Trouw van 2-12-03 op de vraag 'Wat is geluk?' antwoordt:

'Wanneer je door de verborgenheid van God heenprijkt en hem ervaart. Als je God als het ware ziet. Met God bedoel ik zijn Bestaan en zijn Wezen. Tot het Wezen van God kunnen we per definitie niet komen. Maar wel tot zijn Bestaan.'

Of hij die mij met zijn hartstochtelijk commentaar op het Johannes-evangelie nog meer liefde voor dit evangelie bij bracht:

"Jezus is dus niet identiek met God. Hij is een mens die God incarneert in alles wat hij is, zegt en doet; hij verricht het Woord, dat God is. Hij is, zegt de beeldspraak, de zoon, het facsimile, het spiegelbeeld van God, die immers God is voor de mensen en in de

mensen. Het 'ik' van Jezus spreekt God uit, doet God. Hij uit de dingen van God, doet de werken van God. Jezus is Diens gevolmachtigde, geheel bestemd om Hem te vertegenwoordigen en te belichamen, *als* een menselijk wezen. Hij is geen replica van God, alsof God een soort tweeling is. Hij is geen goddelijk, of halfgoddelijk wezen, dat op aarde kwam- op de manier van een metamorfose, in de vorm van een mens. Hij is, van top tot teen en in merg en been, een mens; maar een mens, in wie het Woord, de zichzelf uitdrukkende werkzaamheid van God integraal en volstrekt vlees en bloed geworden is. Jezus is de expositie van God, Diens signalement en fysionomie. Wil je God zien kijk dan naar hem (Joh.14,9). Hij is Gods gelaatsuitdrukking." Jan Nieuwenhuis, *Het laatste evangelie. Een goed bericht van Johannes voor de gemeente van nu*, deel 2, Kampen 1996, 223

Homilie

Nu durf ik de homilie aan. Met horten en stoten komt het op gang. Maar eenmaal in de dynamiek van deze vergezichten worden we meegenomen om de gemeente voor te gaan. Mijn preek begint zo:

Als een grootse ouverture, als het openingskoor van een opera, zo begint Johannes zijn evangelie. De musici hebben hun instrumenten gestemd, de zangers staan in de starthouding, de toeschouwers zitten op het puntje van hun stoel. Alles concentreert zich op die eerste woorden, op die eerste maten. Wat nu gezegd en gezongen gaat worden is allesbepalend voor hetgeen erna komt. Het rumoer in de zaal verstomt, het wordt langzaam stil, heel stil. Dan tikt de dirigent heel even met zijn stokje op de lessenaar, waarna het orkest de muziek inzet. In die ene seconde, zegt een joods schrijver, in die ene, stille seconde tussen het tikje van de dirigent en het begin van de muziek is de wereld geschapen. *In den beginne was de stilte ...!*

Uit de stilte is alles geboren en geworden, 'de aarde nu was woest en ledig, en duisternis lag op de vloed, en de Geest Gods zweefde over de wateren.' (Gen. 1:2) Wat een prachtig gedicht, die opening van de bijbel in Genesis. Eerst de stilte, dan het woord, daarna het licht. 'En God zei; er zij licht.' (1:3)

Jurjen Beumer

Haarlem, 9 december 2003